

I fotoalbumet: 1860-tal

Herrmodet blev mer nedtonat och praktiskt medan kvinnomodet drog iväg åt precis motsatt håll. Under 1860-talet präglade industrialiseringen och de utpräglade könsrollerna stilen. Håll koll på tidens stilmarkörer för att datera dina bilder.

Av: **Maria Bratt**

Visitkulturen var kring mitten av 1800-talet en borgerlig företeelse och ett obligatoriskt inslag kom att bli de så kallade visitkortsporträtten, som finns bevarade i många gamla porträttalbum. Ganska snart kom visitkortet att bli så populära och billiga att nästan alla hade råd att gå till fotografen för att föreviga sig.

När det kommer till korten från 1860-talet är dateringen förhållandevis lätt och det beror på att de flesta som förevigades genom fotografering under decenniet tillhörde över- och borgarklassen – och hade man råd följde man modet slaviskt.

Hur klädde man sig då på 1860-talet? Modet varierade förstås en del över de tio åren, men vissa detaljer går ändå att ringa in i tiden.

Dyster mansdräkt

För män var det en allt mer enhetlig klädsel som gällde. Fram till 1850 kunde herrdräkten bestå av tre färger: en för rocken, en för västen och en för byxorna. Färgerna var diskreta, till exempel londonrök, algerdamm och ryskt grönt var populära färger. Men under 1850- och 60-talen försvann färgerna nästan helt från mansdräkten, det var bara västen som till slut fick behålla en diskret färg. Fadermördare och vit stjärkrage, som så småningom kom att avlösa den förra var i stort sett obligatorisk i mansdräkten under 1860-talet. Då fadermördarens snibbar pekade rakt upp, var den nya stjärkragens snibbar brutna

Ett möte i Oktober 1866.

— Se der är Emilies klädning...
Då kan hon sjelf inte vara långt borta!

UR SÖNDAGSNISSE 1866, BILD: STOCKHOLMSKÄLLAN

längst ut. Lösragen skulle vara vit eftersom det visade att bäraren inte behövde arbeta i sitt anletes svett. Kravatten, den lilla halsduk som kunde knytas och bäras på olika sätt, liknade för oss i dag oftast en fluga under 1860-talet skulle den vara smal och diskret och framhäva stjärkragen på bästa sätt. Slipsen är en typ av kravatt, liksom flugan, som anses ha samma ursprung, men under 1860-talet är fortfarande kravatten vanligast. Den höga svarta hatten, skorstenörret, hade blivit cylinderformad och var sedan 1850-talet svart. Den kom att hänga med under ett par decennier till.

Opraktisk fågnad för kvinnorna

Man brukar säga att den enhetliga mansdräkten skulle uttrycka alla

medborgares (det vill säga männens) likhet och broderskap. För kvinnorna signalerade modet någonting helt annat. Den extremt opraktiska krinolinen var typisk för tiden och korsetten fanns förstås kvar sedan 1700-talet. Stålställningen gav kjolen formen av en tehuva och under århundradet fick den en mer oval form, som gav kvinnan ett stort och fluffigt släp.

Någonting som var helt nytt på 1860-talet var syntetiska färger. Tidigare hade de naturliga färgpigmenten varit oerhört kostsamma, särskilt vissa färger. Lila var en av de dyraste färgerna och den var därför bara de allra rikaste som burit färgen tidigare. Det gjorde lila till modetärgen nummer ett när billigare, syntetiska alternativ kom ut på marknaden.

Krinolinen en dödsfälla

Krinolinen försvinner plötsligt från kvinnomodet 1868. Argumentetsom ofta fördes fram var att den var en potentiell dödsfälla – skräckhistorier berättade om kvinnor med krinolin som råkat fatta eld och i en dansk småstad hade en kvinna med krinolin blåst i vattnet och drunknat. Men naturligtvis var det bara ursäkter för att ta den otympliga och odemokratiska ställningen ur bruk. Troligtvis bidrog kvinnornas bättre utbildning.

Några detaljer snappades också upp från mansdräkten, kanske även det som ett slags spirande uppror.

Randigt, rutigt och prickigt var populära mönster, vida eller puffiga ärmor accompagnerade en vid kjol med krinolin under. Den lilla vita kragen var också ett tidstypiskt inslag.
BILDKÄLLA: PORTRÄTTFYND

Klänningslivet, eller blusen, som tidigare knäppts med hyskor hade nu fått knappar och även till kvinnodräkten kom en liten vit krage att bli högsta mode under 1860-talet. Randigt och rutigt var populära mönster för både kvinnor och män.

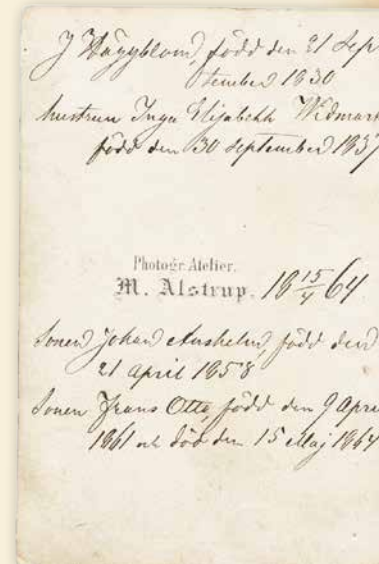
Frisyrer

En liten mustasch och kanske ett pipskägg kunde komplettera den obligatoriska snedbenan även om 1850-talets slätrakade ansikte och yviga polisonger fortfarande var vanligt. Helskägg och mustasch kom även det starkt under 1860-talet.

För kvinnornas del var frisyren mycket enkel. En mittbena delade det blankborstade håret som samlades i en knut eller lågt sittande uppsättning bak i nacken. Blomsterkranser kunde pryda vid särskilt fina tillfällen – till exempel vid ett besök hos fotografen.

Fotografiet

1860-talets visitkortsporträtt har en gulbrun sepiatön och är numera i de flesta fall rätt bleknade. Ramen är enkel och ingenting står tryckt på framsidan. Oftast finns inte heller information om till exempel fotografen på baksidan, även om det kan förekomma som i ett av exemplen till höger. I det fallet finns dessutom uppgifter om de avportätterade och en datering – något som idag förstås är oerhört intressant information.

Ovan ett fotografi av en liten familj från 1864. Det ovanliga med bilden är informationen på baksidan. Bilden ägs av Örjan Lindberg.

Ovan en välklädd herre med rutiga kavajslag och randig kravatt, fäst med en nål och man skymtar en liten berlock på klockkedjan. Intill ser vi möjligen Johanna Wessman 1835-1875 och Carl Erik Sundström 1833-1905. BILDER FRÅN PORTRÄTTFYND.

Så kunde du ha sett ut på 1870-talet

Efter att ha inletts med fransk-tyska kriget fortsatte 1870-talet med en tids fred och välstånd där industrialismens hjul snurrade på allt snabbare. Graham Bell patenterade telefonen och i Sverige byggdes södra stambanan mellan Stockholm och Malmö. Dessutom lades grunden till Ericsson-koncernen när Lars Magnus Ericsson och Carl Johan Andersson slog upp dörrarna till en mekanisk verkstad i ett före detta kök i Stockholm. Tekniska framsteg fyllde decenniet även om många i Sverige hade det knapert. På modescenen hamnade bakkdelen av kvinnornas klädedräkt i fokus när turnyren intog en viktig roll.

Av: **Olle Söderström**

BILDER FRÅN PORTRÄTTFYND

Modet för kvinnor

Modet för kvinnor under andra hälften av 1800-talet var inte av det lättsamt praktiska slaget. Under decennierna före 1870-talet bar kvinnor krinolin i vida kjolar och omfångsrika klänningar. Med hjälp av ringar av fiskben, tunna stålskenor eller rotting spändes underkjolen ut till en vid klocka.

Under 1860-talet försköts volymen successivt till bakpå kroppen och vid 1870-talets början kom turnyren in i bilden. All volym samlades kring ryggslutet och silhuetten fick på så sätt en snävare form framifrån.

Turnyren bars under klänningen eller kjolen för att ge ett yppigt, baktungt intryck. Trots att den kan framstå som mer lätthanterlig än de omfångsrika och närmast arkitektoniska krinolinkonstellationer som föregick turnyrmotet, så var det inte lätt för kvinnor att sätta sig ner i turnyr. Ibland rent av farligt med tanke på de vassa spröt som kunde utgöra turnyrens kärna.

Strax efter mitten av decenniet dånade turnyrens ställning. I början av

1880-talet gjorde den revansch, då i något omstöpt form.

Kjolen blev under 1870-talet allt snävare jämfört med de vida bubblorna från tidigare år, i slutet av årtiondet så pass snäv att det kunde bli svårt att röra sig framåt. Knapparna över bysten satt tätt och de höga, stärkta, ljusa kragarna med snibbarna utvikta åt sidorna kompletterades ibland med en vid rosett under.

En hel del omsorg lades på kvinnors frisyrier. Frisyren där håret sattes upp i en luftig bulle, en så kallad chinjong, bakom en mittbenad panna, var populär. En hel del andra uppsättningar med flätor i olika varianter kunde också förekomma, inte sällan i sällskap med skruvade lockar längs sidorna och ibland även löshår. Volymen placerades uppåt och bakåt.

Veckade ärmar

Ärmarna på dräkterna var långa och ofta försedda med veckade detaljer kring handlederna.

Okänd kvinna fotograferad i Luleå 1876. FOTO: MINA SCHMALTZ / HANNA RUTBÄCK

Fotografierna

Fotona från 1870-talet är ofta på brunbeige eller ljusgrå kartong. Linjen med rundade hörn mellan kant och bildyta stöter man även på vid denna tid. Till skillnad från kommande decenniernas foton där fotografateljens emblem förekom i snirklig stil var fotografens och ortens namn under 1870-talet som regel präglat i enklare stil.

Barnen

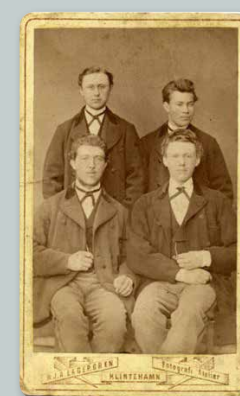
På 1870-talet porträtterades barn vanligtvis som små herrar och damer. Men pojkarna hade ofta byxbenen inknutna kring benen strax under knäna och kunde även bära så kallade bussaronger i hantverkarstil. På flickorna var klänningarna ofta kortare och hade kortare ärmar än de vuxna kvinnornas plagg.

Turnyr

Turnyren har fått sitt namn av franskans *tournure*, som betyder vändning. Anordningen bärs under klänningen eller kjolen för att ge yppig form vid ryggslutet. Turnyren kom som en utveckling av krinolinen.

Modet för män

Kavaj eller jackett med breda slag hörde till stilen för 1870-talets män. Rockar där den övre delen av kragen gick i mörkare ton än övriga plagget var också signifikant för årtiondet. Färgskalan var på det hela taget mycket mörk, grå och stram. Ärmarna var vida och kunde smalna in i smula kring handlederna.

Skjortkragen var vanligtvis av stärkt och kort variant som inte viktes ned utan sträcktes upp mot halsen. Alternativt viktes två mindre snibbar ned längst fram. Lösraggar och lösmanschetter gjorde att man

kunde byta ut och tvätta enbart dessa för att ge ett hyfsat rent och prydligt intryck. Kravatten av knuten rosettvariant, som för tiden hade smalnat av till en smal slipsfluga med nedåtlutande ändar, kompletterade kragens snitt.

Den industriella revolutionens skifte mot mer utbredd urbanisering innebar att männen övergav höga, slanka stövlar till förmån för mer bekväma skor som slutade vid ankeln.

Volym uppåt

herrarnas frisyrier blev mer omsorgsfullt tillrättalagda än 1860-talets, och gavs mer volym uppåt än under tidigare decennier. En variant med stram mittbena kunde också förekomma. Skägg där volymen lades utåt från polisongerna bars då och då, även om Abraham Lincoln-stilen på frisy och skägg, som kommit starkt under 1860-talet, danade en smula. Mustasch hörde till ovanligheterna.

Frans Emil Pettersson från Mälajord, Dädesjö. FOTO: GUSTAV HEDLUND

Så kunde du ha sett ut på 1880-TÅLET

Under 1880-talet nådde utvandringen sin topp. Båt efter båt full av hoppfulla emigranter lämnade svensk hamn med Amerika i sikte. Även om industrialismen satte viss fart på Sveriges ekonomi under 1880-talet var livet tufft och fattigt för många. På hemmaplan präglade nyrenässansen byggnadsstilen med inspiration från antiken, franska slott och andra pampiga historiska byggnader. I klämodet sågs också ett ideal där man ville utsmycka och skapa dekorativa linjer och veck i tygerna, kanske för att ge en känsla av välstånd i armodet.

Av: **Olle Söderström**

Bostadshus i nyrenässansstil i Malmö från 1880-talet av arkitekten Salomon Sörensen.

FOTO: ESTER LINDGREN

Fotografierna:

1880-talets visitporträtt präntades på kartong som antingen kunde vara gulbrun, ljusgrå eller beige. Kombinationen gul yta och röd ram förekom också. Under 1880-talet, i takt med att konkurrensen mellan fotografierna hårdnade, blev ateljéernas emblem något mer snirkliga än under decennierna innan.

FOTO: JNA LILJEVIST

Frisyrerna:

Medan kvinnornas frisyrier under 1870-talet var mer voluminösa kammades de under 1880-talet tätare mot hjässan. Viss volym lades fortfarande på knuten eller flätorna på bakhuvudet. Männens frisyrier för tiden kan vara svåra att skilja från decennierna omkring, med kort på sidorna, men något längre än på 1890-talet.

FOTO: ATELJÉ LEVERIN

Mörka bröllop

De mörka tygerna var helt dominerande både på herr- och damsidan under 1880-talet. Även när det vankades bröllop var det kutym att bruden hade på sig mörka plagg i stället för brudklänning i vitt, som blev vanligt först på 1910-1920-talet. Brudens myrtenkrona skulle symbolisera kyskhets.

Modet för kvinnor

Vardagsstil: Okända kvinnor fotograferade runt 1885.

FOTO: CAROLINA OLSSON

De långa kjolarna var vid början av årtiondet också snäva och svåra att gå i. Kjolen formades gärna i draperade veck som riktade fokus bakåt mot turnyren.

På överkroppen skulle de figurnära linjerna av veckade tyger ligga tätt över armar och bröstorg som på ett inslaget paket, alltsammans format av korsetten under som sköt magen framåt och axlarna bakåt. Tonerna var mörka och textilier som sammet användes.

Under en stor del av decenniet var krage och manschetter i ljus spets vanligt förekommande, som tunna, lätta stråk av flor till det tunga och mörka. En hög V-formad krage där linjerna markerades syntes ofta som ett arkitektoniskt inslag på överkroppen under decenniernas andra hälft.

I slutet av årtiondet försvann turnyren igen, den här gången för gott (hittills i alla fall). Kjolen formades till en mer lättburen klock- eller konform. Vid denna tid kom även puffärmarna tillbaka, med tyget vid axlarna ibland vinklat spetsigt uppåt.

Augusta Sundström fotograferad 1885.

FOTO: E DAHLBERG

Modet för män

Kändis för tiden: August Strindberg i Schweiz cirka 1886.

FOTO: SIRI VON ESSEN.

På herrsidan lämnade modet de stora kavajslagen bakom sig. Kragarna på jacketterna och kavajerna krympte jämfört med hur de såg ut under 1870-talet och många av dem fick mjukt rundade hörn. De gick inte heller särskilt långt ner över bröstet, så kravatten syntes knappt där den kikade fram intill den stärkta skjortkragen.

Löstagbara stärkta skjortkragar och så kallade söndagsblad som lätt kunde tas av och tvättas användes flitigt. Det blev också vanligare att vika ned kragen så att den förvandlades till en krage närmare dagens snitt, medan den under 1870-talet hade vikts upp så att den täckt halsen.

Väst hörde i princip alltid till munderingen som liksom kvinnornas garderob under denna tid gick i dystert mörka toner. I slutet av årtiondet gjorde den enklare kavajen intåg som ledig aftonklädsel.

Yviga mustascher

Medan 1870-talet var relativt mustaschfritt blev mustascherna allt vanligare under 1880-talet för att sedan fullständigt explodera under 1890-talet, men då i en prydligare och inte lika yviga stil. Under 1880-talet var mustaschstilen en valrossmodell. Den kunde ibland kombineras med skägg eller lika yviga polisonger.

Civilingenjör Per Gotthard Samuel Melander fotograferad 1885.

FOTO: WALDEMAR DAHLÖF

Så kunde du ha sett ut på 1890-talet

På 1890-talet hade industrialiseringen pågått under flera decennier, och produktion av kläder och andra varor i större skala var allt vanligare. Kvinnornas modeprofil blev slankare då turnyren försvann, medan korsetten höll sig kvar ett tag. Vad gäller herrmodet skulle man nästan kunna tro att alla bar utstyrselar från samma massproducerade kollektion med tanke på likriktningen.

Här får du tips om hur du med hjälp av modedetaljerna kan tidsplacera fotografier från 1890-talet.

Av: **Olle Söderström**

ALLA BILDER FRÅN PORTRÄTTFYND

Modet för kvinnor

Modet var viktigt under 1890-talet. Och det var inte någon fråga om huruvida man skulle följa de större modeskiftningarna eller inte. Det gjorde man bara.

Kvinnor använde ännu korsett som formade kroppen i en slank silhuett. Broderade detaljer och spetsar blandade sig också in allt mer. Det sena 1800-talets höga kragar och snäva korsetter gick så småningom över i en mjukare linje utan korsett.

Medan kjolarna ett par decennier tidigare hade varit vida blev silhuetten nu i stället snäv. Under sena 1800-talet försvann krinolin och ersattes av en snävare kjol med turnyr. Men på 1890-talet tappade turnyren sin position på stilsenen och istället blev kjolen skuren i tratt- eller klockform, och vecken blev inte heller lika omfattande. Däremot löpte ofta vertikala veck kring axlar och armar. Militärintspirerade axelklaffar kunde också förekomma.

På modesidan visade jugend-

stilen sina första avtryck under decenniet. Stiliserade mönster inspirerade av flora och fauna började synas på tygerna, och det organiskt ljusa började smyga in som kontrast mot de tidigare tunga och mörka stilarna. Om man nu valde att bära färg. Svart, vitt och grått fungerade ännu.

Puffärmarna tillbaka

Puffärmarna som varit populära under tidigt 1800-tal fick en tydlig renässans. Ibland kunde de vara så framträdande att de kallades fårbofsärmar. Närmare sekelskiftet blev kläderna enklare och mindre flödande, med slank silhuett. Kragarna var ofta höga i nacken och sluttande nedåt framtill. Efter hand under decenniets gång blev modet mer naturinspirerat och romantiskt än vad det hade varit under 1870- och 1880-talet.

Lisa och Hanna, foto från 1898.

FOTO: ANNA SCHRÖDER

Frisyreerna

En vanlig frisyr för kvinnor under 1890-talet var den löst sammansatta hårknuten på bakhuvudet, med håret bakåtdraget längs sidorna. Frisyren kompletterades vanligtvis med fjunjiga, krusiga lockar som fick rama in ansiktet över pannan och tinningarna. På männen var håret kortklippt och kammat åt sidan eller bakåt.

Barnen:

Knållånga byxor på pojkar är tidens pojkestil, ofta kompletterad med lite militärintspirerad stil och högt knäppta korta rockar. På yngre pojkar är klänning, då kallad kolt, inte ovanligt. Flickor bar ofta klänningar som gick till knäna, ibland tillsammans med ett gördelliknande tygstycke knutet i midjan.

Fotografierna:

Fotografens namn eller emblem trycktes oftast i sirlig stil nere till vänster under 1890-talet medan fotografens plats trycktes nere till höger, ibland tillsammans med gatadressen. Under decenniet var det vanligt att bilderna endast exponerades i bildens mitt, på en rund yta som tonar ut åt kanterna.

Modet för män

För män var stilen under sent 1800-tal allt annat än flamboyant. Stilen var likriktad och mörkt diskret, med små variationer. Kavaj, väst och vida byxor som satt högt upp i midjan var standard. I slutet av 1880-talet började den strama, enkla kostymen att användas som ledigt aftonplagg. Dova tyger i grått eller brunt satte tonen.

Knäppningen var hög, och att bära kavajen med enbart den översta knappen knäppt var mycket moderiktigt för tiden. Tygerna var i allmänhet mörka och byxorna raka. Under 1890-talets gång ger den smala profilen från tidigare decennier vika för en mer ledig och lös silhuett.

Slipsarna är breda och korta, med löst knutna rediga knutar. Alternativt kunde fluga bäras. Klockkedjan fäst vid västen syns också då och då skynta under kavajen.

Eftersom skjortkragen ofta var av varianten som knäpptes fast så var det lätt att byta krage efter modets växlingar. På 1890-talet

skulle den antingen vara mjukt rundskuren, eller – om den bars till fluga – uppvikt, ibland med de främre snibbarna nedvikta.

Var det hattläge var plommonstop en vanlig variant. Vegamössa kunde förekomma som ett mer folkligt alternativ, men sällan när det svidades upp inför fotograferingen.

Mustaschen firade triumfer

När man går igenom bilder från 1890-talet kan man ibland få sig att det var lagtvång på att bära mustasch för män. Decenniet är mustaschens glansperiod. Den bars i lång yvig stil, ofta med tvinnade ändar. Skäggen, som under tidigare decennier varit mångtaliga, hörde till ovanligheterna. Men om det bars kunde det begränsa sig till en mindre yta under läppen och hakan.

Bild från 1893, kan vara bokhållaren Ture Anders Bruno från Närkevarn. FOTO: CARL JETTE

Så kunde du ha sett ut i början av 1900-TÅLET

Sekelskiftesstil. Ordet har fått en näst intill magisk klang. När man pratar om byggnadsstil och formgivning har tiden kring förra sekelskiftet en särskild ställning i den svenska folksjälen. Jugendstilens eteriska blommor, blad och mysticism bredde ut sig i formgivningen, och nationalromantiken hängde kvar från 1890-talet. I klädstilen gav 1800-talets mörka toner och tunga draperingar vika för en lättare och ljusare stil som nådde sin kulmen under 1910-talet. Att visa halsen var däremot inte populärt.

Av: **Olle Söderström** FOTOGRAFIER FRÅN PORTRÄTFYND

Carl Larsson har skildrat sekelskiftesstilen tydligt i sin konst. Här syns hans porträtt av äldsta dottern Suzanne från 1904.

Modet för kvinnor

När man ser tillbaka på klämodet under 1900-talets första år kan man nästan tro att det var olagligt att visa halsen, åtminstone de första åren efter sekelskiftet. Kragarna var höga och rediga. Först under decenniets sista år började dessa ge vika för en lägre modell. I slutet av decenniet kunde en mjukt rundad ringning kring halsen brytas av en rak horisontell linje längst fram.

De långa klänningarna och kjolarna sträckte sig ner till fötterna, med tillhörande underkjolar och andra underplagg. Till mångas glädje var de inte lika snäva och knepiga att gå i som 1890-talets modeller. Turnyren försvann under 1800-talets slutskede, medan korsetten hängde kvar i modebilden under början av 1900-talet. Markerad midja och framskjutna axlar eftersträvades. På underklädesfronten hände också en del. Plaggen fick spetsar och negligén användes flitigt natttid.

Blusarna och klänningarnas överdelar dekorerades med veck och bro-

dyr, där tidigare decenniernas rader av täta knappar över bröstet försvann från blickfånget. I slutet av decenniet blev v-format klänningliv vanligt och inte sällan var klänningen eller blusen avdelad av ett övre tygstycke ovanför bysten, i påvlig stil.

Nyansmässigt började 1900-talets första tio år i mörker och slutade i ljus. Framme vid 1910 hade de ljusa blusarna nästan helt tagit över. Ja, såvida det inte var bröllop – då var brudens utstyrelse fortfarande beckmörk, möjligtvis med enstaka dekorativa inslag i ljusa toner.

Vidare ärmar

Ärmarna blev vidare och flödade i omfångsrika tygsjok som smalnade av till en mudd kring handleden. Däremot försvann 1890-talets vida puffar som begränsade sig till axeln och den böljande tygballongen kröp i stället längre ner på ärmerna.

Två okända kvinnor fotograferade 1905 i Göteborg. FOTO: CARL M. OLSSON

Modet för män

Även för männen rådde strax efter sekelskiftet ett mode där halsen skulle gömmas till varje pris. I början av decenniet veks de kraftigt stärkta skjortkragarna upp, så att snittet närmast påminde om en polotröja. I slutet av decenniet kom en modell där kragen veks ner, men halsen förblev lika dold eftersom kragen gjorts så hög att den sträckte sig långt upp på halsen även när snibbarna veks ner.

Männens mundering bestod av kavaj, väst och byxor, och liksom på 1890-talet var enhetligheten slående. Variationerna begränsade sig mest till området kring halsen, där fluga eller bred slips av kort modell användes.

Medan 1890-talet var mustaschernas glansperiod valde en del av männen att slätraka sig efter sekelskiftet, även om mustascherna fortfarande var mångtaliga. Ofta var de av en längre modell där de smala, vaxade ändarna veks upp omsorgsfullt.

Akaren Sigurd Konrad Tallberg från Gudmundrå fotograferad 1905. FOTO: ANNA STÅHL

Frisyerna:

Många kvinnor burrade efter sekelskiftet upp håret till en svampliknande form som fästes i en knut eller fläta på bakhuvudet. En virvelrörelse eller spröda frissiga lockar fick också gärna vara med. Männen kunde ha kort stubb rakt upp eller mittbena med sidorna något uppkammade i fjäderliknande form.

Dam för sin hatt

Under 1900-talets första år hamnade hattarna starkt i fokus som ytterplagg, särskilt för kvinnorna. De fick gärna vara dekorerade, iögonfallande och vida, ofta i en modell som påminde om en vid skål.

Klädd för sport

Sporter som tennis, cykling och golf vann mer mark efter sekelskiftet, mest för honom men så småningom även för henne. Tidigare hade ridning varit nästan den enda sporten som kvinnor, och då enbart i aristokratien, fått ägna sig åt.

FOTO: CORNELL, SUNDSVALLS MUSEUM

Verklighetens Fanny och Alexander?

Känner ni igen barnen från Ingmar Bergmans succéfilm från 1982. Nej, det är inte de, men nog är stilen bekant. Filmen utspelar sig 1907-1909 och bilden på de här okända barnen är tagen på Hästholmen 1908.

FOTO: D.F. KÄLLMAN

Så kunde du ha sett ut på 1910-TALET

Under 1910-talet ledde nationalistiska strömningar och mordet på Franz Ferdinand till det förödande utbrottet av första världskriget. Samtidigt som europeiska män dog i miljoner vid fronten fick kvinnor mer ansvar för samhället i vardagslivet, något som också satte sin prägel på klädstilen. Korsetten blev mindre vanlig och silhuetten mer naturlig. De stora modehusen började i allt högre grad sätta riktlinjerna för modet, främst från Paris. I Sverige övergavs det tunga och mörka från sent 1800-tal för en ljusare, skirare stil präglad av luftigt fall.

Av: **Olle Söderström**

FOTOGRAFIER FRÅN PORTRÄTTFYND

Omslag till NK:s katalog från 1913. Notera den banbrytande androgyna stilen på damerna till höger. BILD: KB

Modet för kvinnor

Trots att det stora kriget gjorde tillvaron mörk i Europa drogs det svenska modet mer åt det ljusa och skira hållet. Det lätta och luftiga anammades av svenska kvinnor i stället för det tunga, stela och mörka från sent 1800-tal. Krinolinerna och den baktunga och bökgiga turnyren hade lämnat modescenen ett bra tag tidigare och nu var det även korsettens tur att lämnas i garderoben.

I början av 1910-talet stod sig korsetten ännu stark och snördes ofta hårt under klänningen för att ge den markerade midja som modet förespråkade, den så kallade S-linjen. Och nog var det knepigt att gå i det nya klänningsmodet som även kunde sitta mycket snävt kring vaderna.

Den franskinspirerade modernismen kom starkt och blandades samman med ett eko av nationalromantik och en vurm för det fornordiska som gått framåt kring sekelskiftet. Under början av decenniet syntes attiraljer som stora rosetter knutna i breda band. Midjan var ofta åtsnörd av matchande sidenband.

Modeskaparen Paul Poiret bidrog till att många kvinnor gjorde slut med korsetten. En rakare silhuett – om än fortfarande med hög, markerad midja – tog över. 1914 kom bh:n in på kvinnornas klädsken i form av den första så kallade brassiären. Bakom uppfinningen låg Mary Phelps Jacobs, som sydde ihop två näsdukar för att skapa en prototyp till det nya plagget.

När kriget rasade fick kvinnor alltmer ta ansvar för sysslor på hemmaplan, och gick därför in i yrkesroller som chaufförer och lantbrukare. Det nya modet skulle ha naturligt fall med rörelse och lätthet. Likt tidens trendsättare, dansaren Isadora Duncan, skulle man kunna springa barfota i sanden i den nya luftiga stilen. Modet inspirerades också till viss del av antikens Grekland, något som införandet av de moderna olympiaderna eldade på. Även orientalismen sipprade in i dammodet under 1910-talet. I de övre samhällsskikten visade man ofta sin klasstillhörighet genom att bära vida hattar.

Okänd kvinna fotograferad i Karlshamn 1914. FOTO: ATELIER SVEA

Fotografierna:

Bilderna från 1910-talet syns ofta på mörkgrå kartong med fotografateljens emblem och ort präntad i snirklig stil längst ner på ramen. De rundade ramarna och den rundade linjen kring fotot som var vanlig tidigare hade ersatts med ett bildformat med rakare linjer.

Frisyrerna:

För kvinnor var frisyren med mittbena där volymen lades åt sidorna och bakåt typisk för tiden. För yngre var det också vanligt med långt, böljande svall eller flåtor kompletterade med rejäla rosetter. Männens frisyrer var diskreta, kortklippta och kammade åt sidan eller bakåt.

Folkdräkt på frammarsch

Att låta sig porträtteras klädd i folkdräkt eller även samisk dräkt var en trend som gick framåt under början av 1900-talet. Här syns värmländskan Lilly Ullström Ek fotograferad 1914.

Modet för män

Bild ur NK:s katalog från 1913.

Tiden som föregick första världskriget och som kallades "la belle époque" hade gett upphov till stora förändringar på den kvinnliga modesidan och släppt fram det lätta, luftiga, skira och ljusa. På den manliga sidan hade inte alls samma förändringar skett. Männen klamrade sig i stället fast vid sina mörka grå eller bruna kavajer och rockar som om de vore tröstande snuttefiltar i en allt oroligare värld där krigshotet kröp allt närmare.

Kostymen blev däremot något vidare och luftigare än den styva och tjocka variant som anammades i slutet av 1800-talet och kring sekelskiftet. Det tilltagande intresset för idrott, jakt och sport hade skapat en efterfrågan på kläder med ett större mått rörelsefrihet. Kavajen närmade sig också den moderna typen, och hade för tiden smalt skuret kavajslag som inte gav ett lika stelt och skulpturalt intryck.

I samma anda ersattes styva cylinderhattar av mjukare varianter. Och hattarna var inte det enda som mjukades upp. Även skjortkragarna gick från att ha varit stela och stärkta till att ersättas av en mjukare krage av dubbelsydd variant.

Omskräddad slips

Den typ av slips som vi ser i dag, alltså den man knyter själv, vann under 1910-talet mark från den variant med färdigknuten slipsknut och styva flikar under som var vanlig tidigare.

Hjalmar Eriksson från Rimbo fotograferad 1912. FOTO: HANNA GRÄBERG

BILDER FRÅN PORTRÄTTFYND

Så kunde du ha sett ut på 1920-talet

Bilarna ökade farten, filmen slog igenom och radion intog hemmen. Första världskriget var över och en ny optimism spred sig. På modesidan präglades 1920-talet av en ny lekfullhet och experimentlusta med modernismens födelse. Kriget hade varit så förödande att en stor del av Europas män dukat under. Men nya möjligheter till självständigt arbete gav kvinnor en position där de kunde påverka samhället på ett sätt som de inte haft tidigare. Här får du tips om hur du med hjälp av modedetaljerna kan tidsplacera fotografier från 1920-talet.

Av: **Olle Söderström** ALLA BILDER FRÅN PORTRÄTTFYND

Frisyreerna

Frisyreerna blev kortare för kvinnor under 1920-talet, och varierades också mer än vad som gjorts tidigare. På männen var håret kortklippt och kammat åt sidan eller bakåt, ofta mycket stramt bakåt.

Kliv framåt för glasögon

Medan glasögon tidigare setts som något av ett svaghetstecken började allt fler under 1920-talet att bära glasögon med stolthet, vilket nu signalerade ett skolat och akademiskt lynne snarare än svaghet.

Fotografierna

Fotografernas vurm för att tydligt prägla fotografens ateljé och stad i snirklig stil på bildramen hade i mångt och mycket ebbat ut till 1920-talet. Fotona har därför större likhet med moderna bilder än vad tidigare decenniernas foton hade. Den ovala ramen kan man då och då se i bilderna.

Modet för kvinnor

Modet tog under 1920-talet de första stegen mot funktionalismens ideal. En ny frihetsanda återspeglade sig i valet av kläder för kvinnor. Korsetten, som legat till grund för kvinnolinjen sedan länge, försvann och ersattes av höfthållare som bar upp strumporna. Den åtstramade midjan och den av korsett framträdande bysten gav vika för en rakare siluett.

Klädtillverkarna massproducerade mer mode som fler kunde ha råd med och korta klänningar i siden och chiffong, skor med rem och hattar med klockform blev stilen för tiden.

Klänningen antog ofta formen av en tunika, framåt mitten av 1920-talet ibland ärmlös. Kragarna gav ett lösare och ledigare intryck än tidigare och kunde kompletteras med knut eller rosett.

Sport och jazz

Fritidskläder och herrstil smög sig in i kvinnomodet och kläderna kunde låna drag av kimonos, togor, och morgonrockar. Sportmode för kvinnor, till exempel tennisdräkter och

badkläder, tog också ett kliv framåt.

Jazzen gjorde sitt intåg och man dansade jazzdanser som charleston. Flickor från fina hem rökte och drack öppet. Den som ville hålla sig riktigt i modets framkant klädde sig i kavaj och fluga till kjolen, körde bil och levde ett fritt sexuellt liv. Stilen kallades "la garçonne", pojkflicka på franska, Coco Chanel var en av galjonsfigurerna för livsstilen.

Förändring under decenniet

Det är dock stor skillnad på stilen under början och slutet av 1920-talet. Den 1920-talsstil som ofta porträtterats i populärkulturella skildringar som filmen "The Great Gatsby" och tv-serien "Huset Elliot", med typiska knäkorta fransklänningar och glansiga korta bobfrisyrer, slog igenom brett först under andra halvan av decenniet. Man bör även tänka på att den moderna 1920-talskvinnan som dansade jazz och levde loppan i största allmänhet främst var ett storstadsfenomen. Därför lär man inte se alltför mycket av den varan när

man går igenom porträttbilder från svenska landsbygden, även om vissa klädde upp sig moderiktigt inför fotografering för att ge bilden av ett fashionabelt liv i sus och dus.

Lågt sittande bälte

Kjol- och klänningslängden kröp under decenniet uppåt medan bältet sjönk nedåt från sin tidigare position ovanför midjan till långt ner på höften. Framåt slutet av decenniet hade kjollängden hamnat ovanför knäna innan börskrasch och depression fick den att bli längre igen.

Mer målat

Smink gjorde ett allt starkare intåg på den kvinnliga modescenen under 1920-talet. Läppstift, rouge, salvor och krämer blev vanligare och bars mer tydligt och öppet. Läppar och naglar målades också oftare.

Maja Fredman från Östersund fotograferad 1923. FOTO: EBBA LINDEGREN

Modet för män

På herrsidan fick kläderna också ett allt modernare uttryck, och utseendet hamnade inte alltför långt från den kostym- och slipsstil som vi ser i dag. Slipsen gick ifrån den löst bylsiga kravattstilen och blev rak och modern. De uppfällda skjortkragarna blev allt ovanligare. Dubbelknäppta kavajer med rejäla kavajslag där underdelen av slaget hade en uppåtpökande spets var modet för tiden. Byxor fick en pösigare stil än tidigare och försågs med tydliga pressveck.

Färgerna fick gärna vara ljusa, särskilt populärt var det att bära cremefärgade byxor till en något mörkare kavaj.

Mustascherna och skäggen från de tidigare decennierna blev allt sälsyntare och renrakad haka och kind kompletterades med en kortklippt frisyr där sidorna var mycket korta medan luggen gärna fick slingra sig något i det bakåtkammade håret.

Yngve Drakenberg från Hämösand fotograferad 1924. FOTO: ATELIER GRAPE

Så kunde du ha sett ut på 1930-TALET

1929 slog en ekonomisk depression i USA undan de dansanta benen på 1920-talet. Dystra ringar spreds på världens ekonomiska vatten och präglade ett decennium vars rotlöshet mynnade ut i det förödande andra världskriget. Det strama satte även sin prägel på modet, som antog funktionella stildrag. I spåren av framväxande fascism och nazism florerade en estetik som förhärjade den sportliga, manliga fysiken och den traditionella husmodern. Samtidigt fanns motreaktioner med närmast absurda drag.

Av: **Olle Söderström**

Modejournalen från 1931.

Modet för kvinnor

Funkis blev den stora estetiska våg som präglade svensk arkitektur och formgivning under 1930-talet. Stockholmsutställningen 1930 banade väg för ett internationellt segertåg för stilen. Stramt och praktiskt skulle det vara. Raka linjer, avskalat och asketiskt. Utsmyckningar utan funktion sågs som ovärdiga. På vissa sätt satte funkisens ideal även ribban för modet under decenniet.

På kvinnsidan bröt många med 1920-talets påfågelsbefjädrade och fransiga lekfullhet och anammade en mer konservativ, men också mer praktisk stil. Kvinnans roll som husmoder lyftes fram av de konservativa och fascistiska strömningarna, och det förekom en romantisering av tiden kring förra sekelskiftet. Kjolen och klänningen blev långa. En slank, högre profil eftersträvades. Medan bältet under 1920-talet fästes mycket lågt för att ge en rak linje framhävdes en siluett med markerad midja under 1930-talet. Axlarna fick gärna vara markerade.

Men modet var inte enbart funk-

tionellt och anspråkslöst. Det kunde också uttrycka en eskapistisk – nära på surrealistisk – längtan. Det syns till exempel i Elsa Schiaparellis absurda mode som snarast närmade sig konstinstallationen, med hattar i form av upp och ned-vända klackskor eller prydda med handskar.

Medan det vardagliga modet var nedtonat och lågmält kunde haute couture-modet anta glamourösa uttryck. Samtidigt påverkade vägen av film från Hollywood och de nya modemagasinen kvinnors klädval. Greta Garbo och Katherine Hepburn blev stilideal. En längtan efter glamour syns också i den så kallade bias cut-klänningen – en diagonalt sydd, figurnära långklänning, ofta med bar rygg, introducerad av modeskaparen Madeleine Vionnet.

Det rejält sminkade 1920-talet övergick i något diskretare sminkningar under 1930-talet. Däremot blev smink, parfymer och skönhetsprodukter allmängods för kvinnor i samma veva som folkhemmets intåg minskade klasskillnaderna.

Birgitta Sundgren fotograferad 1933.

FOTO: GUNNAR SUNDGREN/UPPLANDSMUSEET

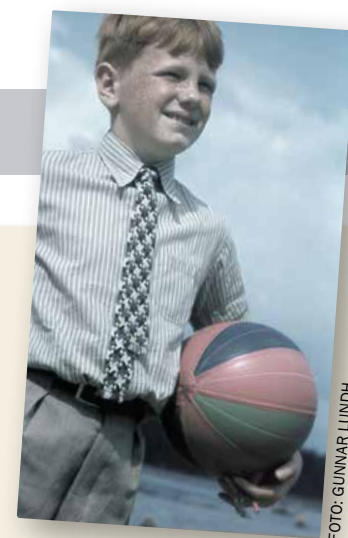

FOTO: GUNNAR LUNDH

Färgfoto på ingång

1930-talet lämnade vurmerna för visitkorts- och kabinettsporträtt bakom sig. I stället hamnade en folklig snapshot-fotografi mer i fokus. En bred utveckling av färgfotografien tog också fart när fotoföretagen Eastman Kodak och Agfa kom med nya filmer. Bilden ovan är från 1938.

FOTO: JAN DE MEYERE/STOCKHOLMSKÄLLAN

Luggen borta

Lockar och vågor var typiska för 1930-talets damfrisyrer. Håret blev generellt längre än decenniet innan men hölls ofta pagelångt. 1920-talets luggar försvann även ur pannorna. Herrfrisyrerna hölls korta på sidorna med mer volym upptill, ibland med en våg av sportigt busrufs.

FOTO: JAN DE MEYERE/STOCKHOLMSKÄLLAN

Hatten på sniskan

Även om kvinnornas klockformade hattar från 1920-talet gick ur modet fortsatte hattar användas flitigt, och de sattes gärna både på sned och ned i pannan. För män tappade hatten liksom slipsen under decenniet sin roll som obligatoriskt plagg.

Modet för män

Stilikon för tidens män: James Stewart.

På herrsidan blev dubbelknäppta kavajer med breda slag alltmer synliga. Även herrarna inspirerades av Hollywood. James Stewart och Cary Grant var profiler som fick män att längta efter breda kavajslag och frisyrer formade med pomada. Brylcreem hade kommit redan 1928, men det tog ett tag innan produkten hittade hem på den svenska marknaden.

Tidskriften Husmodern gav år 1933 ut handboken *Etikett och god ton II*. Där kunde man även läsa om klädkoderna för tidens herrar. Allround-

kostymen med blå kavaj användes flitigt. Byxorna skulle vara vida och sitta högt i midjan. Smokingen blev också vanligare och bars vid tillfällen som teater- och restaurangbesök.

Hängslena föll allt oftare bort till förmån för midjebälte. Den stickade pullovern och slipovern tog också över västens roll som överdragsplagg. Pipan fick gärna vara med när man markerade att man var en världsvan man som kunde det här med rökning.

De lösa kragarna försvann från skjortorna, som ofta var randiga eller med inslag av färg. Tidigare varianter av skjortor där knapparna bara fanns på övre delen försvann också till förmån för skjortan med knappar hela vägen ner, som inte måste träs över huvudet.

När fler skjortor fick färg tappade också slipsen i viss mån sin roll som herrarnas enda bjärta färgklick. I depressionens spår blev även den enkla och arbetarvänliga t-tröjan del av herrarnas garderob i större skala, även om detta inte var något man vanligtvis stoltserade i på fotografi.

Gustaf Månsson från Stenungsund fotograferad 1939.

FOTO: INGEBORG ENANDER

BILDER FRÅN PORTRÄTTFYND